

Галина Щерба, Роксолана Яремкевич

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІЙ СІМ'І

Масштабна трудова міграція молоді України за кордон є однією з ознак соціально-економічних змін у країні. Найбільш активним у цьому є Західний регіон України. Соціальні наслідки (трансформація сімейних відносин, занепад невеликих населених пунктів) цієї, вже четвертої, міграційної хвилі стають дедалі відчутнішими не лише на локальному рівні, де живуть та функціонують самі суб'єкти міграційних процесів, але й на загальнодержавному. Про це свідчить зростання уваги до проблеми мігрантів з боку офіційних політиків, підрахунки фінансових надходжень до економіки України. В сучасних умовах формування глобалізованого простору науковий аналіз міграції населення повинен здійснюватися у безпековому контексті й враховувати чинники міграції, демосоціальну та просторову специфіку, а також наслідки міграції для різних підсистем суспільства.

Актуальність проблеми міжнародної трудової міграції молоді у сучасних умовах значно зросла. Її масштаби, причини та наслідки для світової економіки досліджують фахівці різних галузей наук. Проте сьогодні в умовах глобалізації та світової економічної кризи, коли міграційні потоки стали набагато масштабнішими, загострилося багато проблем і з'явилися виклики, нові як для самих трудових мігрантів, так і для країн-донорів та країн-реципієнтів. Генеральний директор Міжнародного бюро праці Хуан Сомавія у заяві з нагоди Міжнародного дня мігранта зазначив, що нині з 200 мільйонів міжнародних мігрантів 50 % становлять трудові мігранти – «жінки та чоловіки, які залишили свої домівки у пошуках роботи і кращих можливостей в інших країнах світу, аби підтримати свої сім'ї і громади. Вони роблять велетенський внесок у зростання та розвиток як країн працевлаштування, так і своїх громад, який, на жаль, часто залишається недооціненим або навіть невизнаним» [1].

Проблема трудової міграції молоді – одна з найважливіших і в нашій державі. Вона потребує ретельного аналізу науковців та адекватних дій з боку законодавчої та виконавчої влади. Як відомо, у структурі робочої сили України сформувався багатомільйонний контингент осіб, для яких трудова міграція є основним видом

зайнятості й основним джерелом доходів. Тому вирішення цієї проблеми має велике суспільно-політичне та соціальне значення. Трудова міграція молоді впливає на демографічну, соціальну та економічну ситуацію в Україні.

Вагомий внесок у дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції зробили В. Євтух, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, І. Прибиткова; У. Садова, О. Хомра, М. Шульга та ін. З-поміж зарубіжних дослідників відзначимо таких, як П. Бурдьє (Франція), Т. Заславська, Ж. Зайончковська, Л. Рибаківський (Росія), Д. Тернер (США), А. Ягельський (Польща) та ін. Роботи цих та інших дослідників висвітлюють широкий спектр складових міграційної проблематики – від мотиваційних чинників міграцій населення до державного управління цими процесами. Однак, незважаючи на істотний внесок перелічених учених у вивчення проблем та особливостей зовнішньої трудової міграції населення України, недостатньо дослідженими залишаються окремі її аспекти та нові проблеми, пов'язані з впливом світової економічної кризи.

Мета статті полягає в аналізі міграційних процесів в Україні, дослідженні соціально-економічних наслідків міграції молоді та використанні інструментів політики щодо регулювання міграційної активності молоді в Україні.

Важливе значення для розуміння сучасного стану розробленості проблеми мають дослідження неурядових центрів та наукових установ. На особливу увагу заслуговує наймасштабніше дослідження зовнішньої трудової міграції українців «Зовнішня трудова міграція населення України», проведене у 2008 р. Держкомстатом та Українським центром соціальних реформ за підтримки Фонду Open Ukraine, представництва Міжнародної організації міграції (МОМ) в Україні та представництва Міжнародного банку реконструкції і розвитку, а також «Дослідження потреб українських трудових мігрантів», проведене Центром «Соціальні індикатори» за підтримки МБФ Open Ukraine з 1 по 28 листопада 2008 р. та комплексне дослідження процесів української трудової міграції у країнах Європейського Союзу та в Російській Федерації, проведене Міжнародним благодійним фондом «Карітас Україна» у співпраці з Інститутом народознавства НАН України, результати якого були оприлюднені у 2009 р.

Головними причинами, що змушують українську молодь залишати свої оселі у пошуках кращого життя, є економічні. Зокрема,

це низький рівень заробітної плати, значні масштаби безробіття, нестабільність розвитку вітчизняної економіки. За даними дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України», основною причиною виїзду за кордон б з 10 мігрантів назвали *низький рівень оплати за відповідну роботу* в Україні.

Істотному зростанню кількості трудових мігрантів сприяло також *розширення ЄС*, що відбулося за рахунок країн Центральної та Східної Європи, й відкриття кордонів між ними. До того ж різке скорочення народжуваності та старіння населення у країнах ЄС на тлі розширення виробництва також стимулює зростання міграції молоді.

Експерти називають різні цифри вибулих за кордон з метою працевлаштування українців. Вони коливаються в межах від 1,5 до 7 млн. осіб, що становить від 3,1 до 15,1 % чисельності всього населення України (станом на 01.01.2008 р.), та до 34,1 % економічно активного населення України працездатного віку. Згідно з даними дослідження «Зовнішня трудова міграція населення України», з початку 2005 р. до 1 червня 2008 р. за кордоном працювали 1,5 млн. мешканців України, з яких майже 1,3 млн. перебували поза межами України з метою трудової діяльності з початку 2007 р. до 1 червня 2008 р. Особи, які брали участь у трудових міграціях протягом останніх 3,5 років, складають близько 5,1 % населення України працездатного віку, а за останні 1,5 року – 4,4 %. Майже половина всіх трудових українських мігрантів перебуває в країнах Європейського Союзу. Переважна кількість їх в Італії (13,4 %), Чехії (12,8 %), Польщі (7,4 %), Іспанії (3,9 %) та Португалії (3 %) [2, с. 18]. Такий розподіл трудових мігрантів пояснюється, зокрема, прагненням знайти більш високооплачувану роботу в країнах із спорідненою ментальністю і релігією.

На особливу увагу заслуговує питання *повернення трудових мігрантів* в Україну. Світова економічна криза суттєво вплинула на міжнародну трудову міграцію: відбувається звільнення працівників, погіршуються умови праці, скорочується заробітна плата. Експерти прогнозували, що найближчим часом через фінансову кризу з-за кордону повернеться близько 200 тис. українських мігрантів. За різними оцінками, понад 80 % мігрантів мають намір повернутися додому, зокрема серед жінок, які залишили в Україні дітей, – 60 %. Близько 70 % заробітчани мають в Україні сім'ю і підтримують контакти з родичами на батьківщині. 90 % мігрантів вважають, що їх майбутнє – в Україні, а відтак намагаються придбати квартири, оплатити навчання

дітей або навіть започаткувати власний бізнес [3]. Проте, незважаючи на складнощі, з якими стикаються наші трудові мігранти під час економічної кризи, масового повернення додому не спостерігається. А ті, хто повертається, стикаються з проблемами, пов'язаними передусім із знаходженням роботи, а також повторною адаптацією. Згідно з Планом дій Ради Європи для України на 2008-2011 рр., існує проект «Трудові мігранти – розробка політики/програм реінтеграції для мігрантів, що повертаються на батьківщину, та політики/програм інтеграції для недавно прибулих мігрантів; посилення потенціалу національної міграційної служби», який триватиме до 2011 р. Загальний бюджет проекту – 40 000 євро. Основна мета його реалізації – розробка та впровадження політики щодо міграції та інтеграції мігрантів на основі принципів поваги прав людини, демократії та верховенства права, що в такий спосіб забезпечує гарантії впорядкованої міграції, соціальної єдності та поваги до людини.

Економічні та соціальні наслідки еміграції молоді з України мають свої позитивні та негативні сторони. До *позитивних* можна віднести:

- додаткове спрямування значних фінансових потоків в економіку України;
- зниження напруження на вітчизняному ринку праці та зменшення зареєстрованого і прихованого безробіття;
- розширення можливостей зайнятості для економічно активного населення України.

Негативні сторони, що супроводжують процеси трудової міграції молоді, нині превалюють над позитивними. Серед них:

- відплив здебільшого молодих людей на роботу за кордон, що призводить до негативних демографічних наслідків для України. Мігрантський спосіб життя призводить до руйнації українських молодих сімей. Ще ніколи в Україні так гостро не стояла проблема соціального сирітства. Сьогодні понад 200 тис. дітей сучасних українських «остарбайтерів» позбавлені батьківського піклування. Згідно з даними міжнародного правозахисного центру Ла Страда – Україна, батьки готові надовго розлучитися зі своїми дітьми заради їхнього ж добробуту [4, 15].

Розглянемо результати соціологічного опитування експертів, які перебували за кордоном протягом останніх п'яти років, що проводилось в лютому 2009 року. Загалом було опитано

572 респонденти: чоловіків 40 % від усіх опитаних та жінок 60 %. Опитування проводилося у Львові та Львівській області. За рівнем освіти опитані розподілились наступним чином: кожний третій мав вищу освіту (32,87 %), 9,79 відсотків закінчили принаймні 4 курси ВНЗ (незакінчена вища освіта), 44,06 % отримали середню спеціальну освіту, приблизно кожен десятий (11,19 %) – середню, а освіта 2,1 % опитаних обмежилася 8 чи 9 класами загальноосвітньої школи [5, 167; 6, 232].

Мігранти та їхні діти. На запитання «Чи залишали Ви дітей (віком до 18 років), виїжджаючи за кордон?», 54,55 % опитаних відповіли «так». 32,05 % респондентів зазначили, що вік наймолодшої дитини, коли вони виїжджали за кордон, був 1–3 роки. 20,51 % залишали дітей віком 7–12 років, а 21,79 % – 13–15 років; 11,54 % – 16–18 років. З цього випливає ще одна не менш важлива проблема сьогодення – на кого залишені ці діти, хто виховує їх, хто дбає про їхні емоційні потреби?

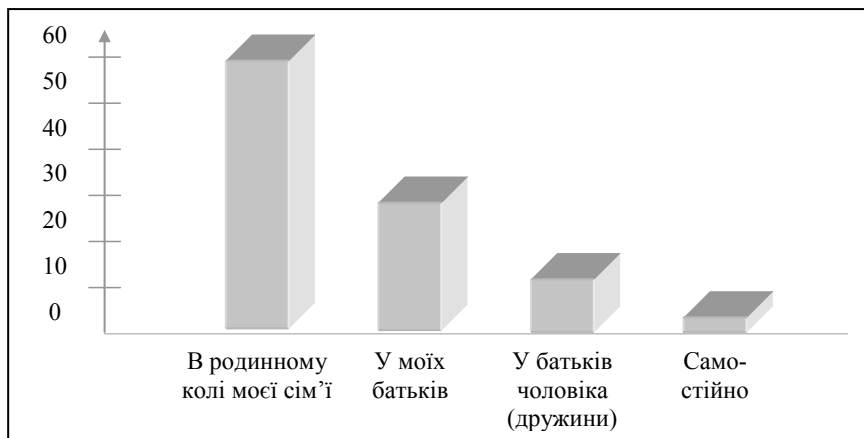

Рис. 1. Відповіді респондентів на питання «Де виховувались Ваші діти, коли Ви перебували за кордоном?»

На це батьки-мігранти дали відповідь: «у родинному колі моєї сім'ї» – 56,41 %; «у моїх батьків» – 26,92 %; «у батьків чоловіка (дружини)» – 12,82 %; «самостійно» – 3,85 %.

Отже, практично половина дітей не отримує належного догляду з боку батьків, бо виховуються бабусями, дідусями чи іншими родичами. 3,85 % дітей самі можуть вирішувати, як їм жити і як

поводитись. Це трагічні цифри, бо підростаюче покоління, сьогоднішня молодь – це майбутнє завтрашнього дня. Якими вони будуть і як влаштуватимуть своє життя – в першу чергу залежить від батьків.

Незважаючи на світову економічну кризу і пов'язані з нею ризики, кількість українців, які мають намір працевлаштуватися за кордоном, залишається значною. Аналіз наявних намірів населення засвідчив, що у II півріччі 2008 р. планували виїхати за кордон 1710,1 тис. осіб, або 5,9 % населення працездатного віку, з них майже кожний четвертий планував поїздки з наміром працевлаштування вперше або повернення на роботу. Серед студентів таких – близько 70 % [3]. Українська молодь хоче поїхати за кордон переважно з метою заробітку, на відміну від росіян та азербайджанців, які розглядають закордонні поїздки як можливість отримати культурний досвід чи здобути освіту. Такими є результати порівняльного аналізу молоді трьох країн, яке в Україні проводили соціологи з Фонду «Демократичні ініціативи». Соціологи кажуть, що українська молодь більше, ніж у Росії чи в Азербайджані, незадоволена своїм фінансовим становищем і ситуацією на ринку праці. За даними цього дослідження, серед молодих українців 65 % виявили бажання поїхати за кордон саме для працевлаштування, 14 % не виключають, що можуть назавжди залишити свою батьківщину [7].

Відплив молоді спричиняє негативні демографічні наслідки внаслідок руйнації сімейних пар через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку «мігрантського» способу життя. У Львівській області, охопленій значною трудовою міграцією, кількість укладених шлюбів населення у порівнянні з 1990 р. скоротилася в 1,3 рази. Водночас абсолютна кількість збільшилася майже у півтора рази. Ще більш складною сімейною проблемою є виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Як наслідок, Україна стикається з новим видом соціального сирітства, необхідністю брати під опіку частину дітей мігрантів [8, 252].

Отже, на підставі вищенаведених даних, можна зробити такі висновки:

- Переважну частину сучасної трудової еміграції молоді з України становлять заробітчани, які потребують як організаційно-правової, так і гуманітарної допомоги.

- Трудова міграція молоді має як позитивні, так і негативні наслідки, але в цілому ці два різноспрямованих вектори взаємно врівноважують один одного.
- Подальшого вдосконалення потребує механізм нормативно-правового регулювання національної діаспори, а саме забезпечення соціальних та гуманітарних прав трудових мігрантів.

Враховуючи отримані під час дослідження результати, ми можемо зробити деякі попередні рекомендації стосовно формування нових засад української політики у сфері міграції:

1. Формуванню має передувати ретельне дослідження ситуації на загальноукраїнському ринку праці, ринку праці в регіонах з найбільшим міграційним потенціалом, а також моніторинг ринку праці тих країн, до яких найчастіше прямують мігранти [9, 314].

2. У фокус уваги державних органів мають потрапити не лише проблеми, пов'язані з підписанням відповідних договорів з країнами, в яких працюють мігранти, але й ревізія вже існуючих.

3. Слід уважно поставитися до ідеї проведення серед мігрантів спеціальної євроінформаційної кампанії, що дозволило б використати їх як своєрідних «агентів впливу» в загальноукраїнській інформаційній кампанії, поширенню знань про Європу.

Література:

1. Заява Хуана Сомавія, Генерального директора Міжнародного бюро праці, з нагоди Міжнародного дня мігранта, 18 грудня 2008 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=119859&cat_id=364661.
2. Стан дотримання захисту прав громадян України за кордоном : [спеціальна доповідь уповноваженого : Верховної Ради України з прав людини]. – К., 2006. – С. 18.
3. До трудової еміграції українців не завжди спонукає скрутне економічне становище – міжнародні експерти : [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://caritas-ua.org/index.php?option=com_content&task=view&id=91&Itemid=23.
4. Мазука Л. І. Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення / Л. І. Мазука //

- Стратегічні пріоритети. – №3(16) – 2010. – С. 10-17.
5. Щерба Г. І. Основні мотиви зовнішньої трудової міграції молоді України / Г. І. Щерба // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : [зб. матер. VI Міжн. наук.-практ. конф., Дрогобич, 15-16 травня 2009 р.] – Дрогобич : Ред-вид. в-п ДДПУ ім.. І.Франка, 2009. – С. 165-168.
 6. Щерба Г. І. Основні мотиви міграції трудового населення України (за результатами соціологічних досліджень) / Г. І. Щерба // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем (зб. наук. пр.). Вип. 5(67) / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є. І. Бойко. – Львів, 2007. – С. 232–249.
 7. Соціологи: Більшість української молоді – потенційні трудові мігранти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2091427.html>.
 8. Щерба Г. І. Соціологічний аналіз міграції трудового населення України як джерело формування української діаспори / Г. І. Щерба // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті : [зб. матер. II Міжн. наук.-практ. Конф., Львів, 18-20 червня 2008 р.]. – Львів : МІОК Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. – С. 244-253.
 9. Щерба Г. І. Регіональні особливості міграції трудового населення України: соціологічний аналіз / Г. І. Щерба // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.]. Вип. 6(80) / НАН України; Ін-т регіональних досліджень; відп. ред. Є.І. Бойко. – Львів, 2009. – С. 308–315.
 10. Прибиткова І. М. Зарубіжна трудова міграція як форма самозайнятості мешканців України / І. М. Прибиткова // Українське суспільство – 2003. Соціологічний моніторинг. – К., 2003. – С. 51–65.
 11. Євтух В. Б. Сучасна етнонаціональна динаміка українського суспільства: тенденції, закономірності, особливості / В. Б. Євтух // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. – К. : НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. – № 1. – С. 3-23.